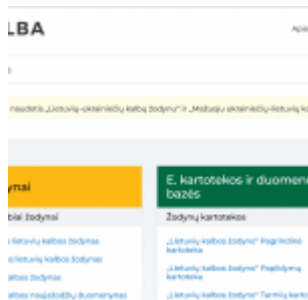

„Lietuvių-ukrainiečių kalbų žodyno“ pirmoji dalis jau E. KALBOS išteklių sistemoje

Šių metų liepos pradžioje Lietuvių kalbos išteklių informacinę sistemą E. KALBA papildė du nauji dvikalbiai žodynai: tai 2022 m. Lietuvių kalbos institute išleistas „Mažasis ukrainiečių-lietuvių kalbų žodynas“ (aut. Aurelija Gritėnienė, Svitlana Hrycenko, Ihoris Koroliovas, Oksana Nika, Zinaida Pacholok) ir pirmoji „Lietuvių-ukrainiečių kalbų žodyno“ dalis (A-P raidės) (aut. Aurelija Gritėnienė, Svitlana Hrycenko, Ihoris Koroliovas). Pastarasis žodynas rengtas 2022-2024 m. Lietuvių kalbos institute vykdamas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos finansuotą projektą „Lietuvių-ukrainiečių kalbų žodyno rengimas“. Skaitytojams pristatome šio žodyno atsiradimo priežastis ir svarbiausius sudarymo principus.

Aurelija **GRITĖNIENĖ**
Lietuvių kalbos institutas

Žodyno ištakos

2022 m. išleidus „Mažąjį ukrainiečių-lietuvių kalbų žodyną“ buvo užpildyta didžiulė lietuvių ir ukrainiečių kalbotyroje žiojėjusi spraga. Istorines šaknis turinti abiejų tautų draugystė skaičiuoja ne vieną šimtmetį, tačiau iki tol neturėjome

jokio dvikalbio žodyno, skirto ukrainiečių ir lietuvių kalboms. Tokio dvikalbio žodyno paklausa ypač išaugo prasidėjus karui Ukrainoje. Statistikos duomenimis, šiuo metu Lietuvoje yra daugiau nei 80 000 karo pabėgėlių iš Ukrainos (žr. <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/lietuva-ukrainai/karo-pabegeliai-is-ukrainos-statistika/>). Minėtas žodynas vartotojus pasiekė pačiu laiku: jis ypač reikalingas įvairioms mokymo įstaigoms ir centrams, mokantiems ukrainiečius lietuvių kalbos. Žodynu plačiai naudojasi ir mokytojai, ir besimokantieji. Taigi šis žodynas savo paskirtį puikiai atlieka – jis ir skirtas mokymo(si) reikmėms. Šiandien šiuo žodynu galima laisvai ir nemokamai naudotis E. KALBOS išteklių sistemoje adresu <https://ekalba.lt/mazasis-ukrainieciu-lietuviu-kalbu-zodynas/>. Tačiau susidūrus su sudėtingesniais teksta mažojo žodyno jau nebeužtenka, todėl sutelkus lietuvių ir ukrainiečių kalbininkų jėgas nuspręsta parengti didesnės apimties, išsamesnį „Lietuvių-ukrainiečių kalbų žodyną“. Gavus Valstybinės lietuvių kalbos komisijos finansavimą, 2022 m. pradėti žodyno rengimo darbai.

Paskirtis ir nauda

Moksliniai tyrimai rodo, kad pastaraisiais metais skaitytojai vis dažniau domisi retesnių kalbų dvikalbiais žodynais (Gaižauskaitė 2012: 149). Prie tokių skirtini ir dvikalbiai ukrainiečių-lietuvių bei lietuvių-ukrainiečių kalbų žodynai. Bet kurio dvikalbio žodyno vienas iš pagrindinių tikslų – „užtikrinti komunikaciją tarp dviejų bendruomenių, kalbančių skirtingomis kalbomis“ (Melnikienė 2008: 90). „Lietuvių-ukrainiečių kalbų žodynas“ skirtas plačiam skaitytojų ratui: ne tik lietuviams, besimokantiems ukrainiečių kalbos, bet ir ukrainiečiams, norintiems gerai išmokti lietuviškai. Turint tokį žodyną bus daug lengviau mokyti lietuvių kalbos visus ja besidominčius ukrainiečius, taip pat rengti kvalifikuotus įvairių sričių specialistus. Taip pat šis žodynas bus naudingas skaitant įvairių žanrų ir stilių lietuviškus tekstus bei verčiant juos į ukrainiečių kalbą. Tikimasi, kad žodynas bus aktualus ir mokslininkams, besidomintiems abiejų šalių kalbomis ir ryšiais. Taigi žodynas skirtas plačiajai visuomenei: jis bus pravartus plėtojant kultūrinę, politinę, komercinę ir kitokią veiklą bei sudarys sąlygas toliau stiprėti lietuvių ir ukrainiečių ryšiams. Pirmoji šio žodyno dalis (A–P raidžių tekstai, daugiau nei 13 000 antraštinių žodžių) visiems laisvai prieinami internete, E. KALBOS sistemoje adresu <https://ekalba.lt/lietuviu-ukrainieciu-kalbu-zodynas/>.

Ką žodyne ras skaitytojai

Planuojama, kad iš viso žodyne bus pateikta apie 30 000 bendrinės lietuvių kalbos žodžių. Taip pat skaitytojai žodyne ras kasdienėje šnekamojoje kalboje, publicistikoje, grožinėje ir mokslinėje literatūroje dažniausiai vartojamus terminus ir frazeologizmus.

Atitinkamų sričių leksika žodyne žymima sutrumpinimais (jų sąrašą skaitytojai gali rasti minėtoje svetainėje, skiltyje „Apie žodyną“, žr. <https://ekalba.lt/lietuviu-ukrainieciu-kalbu-zodynas/apie/LT-UA%20Sutrumpinimai>). Sutrumpinimai parodo ne tik žodžio vartojimo sritį, bet ir padeda greičiau susigaudyti, kur kokia žodžio reikšmė, pavyzdžiui:

galūnė *dkt.* (1) **1.** *kalbot.* закінчення ~ pabraukti galūnes підкреслити закінчення; **2.** *anat.* кінцівка ~ nušalo galūnės відморзли кінцівки

gėrvė *dkt.* (1) **1.** *zool.* журавль ~ gėrvių vėrtinė косок журавлів; gėrvės kãklas журавліна шя [лебедіна шя]; **2.** *tech.* крба, катерінка, мотовло ~ elektrinė gėrvė електрічна крба, електрічне мотовло

Frazeologizmai, sustabarėję žodžių junginiai ir posakiai žodyne pateikiami po visų reikšmių už rombo ženkle (◊) pagal abėcėlę:

auksūnis, auksūnė *bdv.* (2) золотий ~ auksūnis laukrodis золотий годічник; d auksūnės raňkos золоті [спрітні, майстріні] ріки; auksūnės vestūvės золоті весілля; auksūniai žōdžiai золоті слові

mašas *dkt.* (4) мішók ~ bŭlvių mašas мішók картóплі; cùkraus mašas мішók цýкру; мішók для цýкру; d kiáuras mašas несіта [ненажérлива, ненажérна, ненаідна, невситіма, ненаістна] людіна; бездóнна бóчка [кúхва]; lig mašas в́чно хвóра людіна; maišù treňktas дуркув́тий, недоўмкуватий, безклéпкий, пришелéпуватий; ragyr mašas хвалькó, чванькó, хвастýнка, хвастýха; pinig mašas золотій [грошовій] мішók; багáч, багатій, багáчка, багатійка; pikti kãtę maišè купув́ати котá в мішкú

Žodyne nevengiama ir etnografizmu, istorizmu, netgi pasenusių, tačiau įvairiuose raštuose neretai pasitaikančių žodžių, kurių dažnai įsireikia įvairių tekstų vertėjams, pavyzdžiui:

meūgvakaris *dkt.* (1) *etnogr.* д́вич-в́чір, вінкоплéтини, дрúжбини,

підвесьлок, вечоріни

bernáuti (bernáuja, bernávo) *vksm.* [...] **2. psn.** служѣти батракѡм, батра́чити

gubeŋnija *dkt.* (1), **gubèrnija** (1) *istor.* губѣрнія

Žodyne antraštiniai žodžiai ir jų iliustraciniai pavyzdžiai kirčiuojami (ir lietuviškoje, ir ukrainietiškoje žodyno dalyse). Daiktavardžių, būdvardžių, skaitvardžių, įvardžių po antraštinio žodžio skliaustuose nurodomos kirčiuotės. Jei vardažodis turi kirčiavimo variantų, nurodomos visos kirčiuotės, pagrindinis variantas teikiamas pirmasis, pavyzdžiui:

aikštŋ *dkt.* (3), **áikštė** (1)

akýlas, akylà *bdv.* (3), **akýlas, akýla** (1)

Jei veiksmažodis turi kirčiavimo variantų, žodyne pirmasis pateikiamas pagrindinis kirčiavimo variantas, o po jo – šalutinis, pavyzdžiui:

bérti (bėria, bĕrė) *vksm.*, **beŋti** (bėria, blrė)

Dažnai užsieniečiai skundžiasi, kad lietuvių kalbos kirčiavimas yra labai sunkus, tad sukirčiuoti iliustraciniai pavyzdžiai mokymą(si) gerokai palengvins. Žodyno iliustracijose stengiamasi pateikti tokių linksnių ir formų pavyzdžių, kuriuos kirčiuojant dažniausiai klystama, pavyzdžiui:

grietŋnė *dkt.* (2) *kul.* сметана ~ pomidòrai sù grietinè помідóри зі сметаною

obelŋnis, obelŋnė *bdv.* (2) яблунéвий ~ válgau obeliniù šáukštu ĩm яблунéвою лóжкой

obuolŋnis, obuolŋnė *bdv.* (2) яблучний ~ mamà kėpa obuoliniùs pyragùs máma печé яблучні пироги

Prie visų antraštinių žodžių pateikiama ir gramatinė informacija (visi žodžiai turi kalbos dalies pažymą). Prie atitinkamų leksemų nurodoma ir stilistinė informacija, pavyzdžiui:

makaũlė *dkt.* (2) menk. башкá, чéреп, головéшка, макѣтра, кабáк; máківка, чолопóк, щолопóк, ка́бушка, тѣм'я]

nelabàsis *dkt.*, *euf.* чорт, диявол, нечїстий, біс

bùčkis *dkt.* (2) *šnek.* поцілунок

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, skaitytojų patogumui visos antraštinių žodžių formos (veiksmazodžių pagrindinės formos, būdvardžių ir daiktavardžių moteriškoji giminė ir pan.) žodyne rašomos visu žodžiu. Atskirais straipsniais pateikiami priešdėliniai ir sangražiniai veiksmazodžiai,rieveksmiai, veiksmazodiniai daiktavardžiai ir t. t., pavyzdžiui:

mókytis (mókosi, mókėsi) *vksm.*, *sng.* учітися; вивчати

atsiguoti (atsigula, atsigulė) *vksm.*, *sng.* влягтіся / влягáтися

Stiprioji šio žodyno dalis – iliustraciniai pavyzdžiai. Jie pateikiami po ukrainietišku atitikmenų, po tildės ženklo (~). Žodyne kiekvienas antraštinis žodis iliustruojamas žodžių junginiu ar trumpu sakiniu (ilustracinių sakinių nepateikiama tik prie frazeologizmų). Iliustraciniai pavyzdžiai turi didelį aiškinamąjį svorį, todėl „jų atrankai leksikografai turi skirti didelį dėmesį“ (Jakaitienė 2005: 168). Iliustracijos padeda skaitytojui geriau suprasti antraštinių žodžių reikšmes, parodo žodžio vartosenos galimybes ir ypatybes, semantinę ir sintaksinę junglumą, įvairius kirčiavimo atvejus. Be to, iliustraciniuose pavyzdžiuose pateikiama ir nemažai enciklopedinių žinių – papildomos kultūrinės, istorinės, geografinės, etnografinės ir kt. informacijos, kuri dažnai būna susijusi su tikriniais vardais:

įtekoti (įteka, įtekio) *vksm.* впадáти ~ Nėmunas Pteka P Báltijos jVrą Híman впадáє у Балтійське мóре

pajūris *dkt.* (1) морскé узберéжжя; помóр'я, примóр'я ~ Lietuvõs pajūris литóвське помóр'я; Palangà – rajVrio miėstas Палáнга – мíсто на морськóму узберéжжі

etnogrāfija *dkt.* (1) етногрáфія ~ etnogrāfijos muziėjus RuĶšiškēse музéй етногрáфії в Румшишкесі

Kaip matyti, žodyne kiekvienas lietuviškas antraštinis žodis verčiamas į ukrainiečių kalbą vienu, keliais ar net keliolika atitikmenų. Stengiamasi skaitytojams pateikti kuo išsamesnę žodžio semantinę informaciją. Šio žodyno, kaip ir kitų dvikalbių žodynų, pagrindinis tikslas – supažindinti skaitytojus su

dviejų skirtingų kalbų žodžiais. Be šio tikslo, dažname šiuolaikiniame žodyne pateikiama nemažai ekstralingvistinių žinių, kurios skaitytojui leidžia giliau susipažinti ne tik su atitinkama kalba, bet ir su tautos kultūra, papročiais, mąstymo būdu. Pavyzdžiui, patarlės, priežodžiai labai svarbūs mokant(is) užsienio kalbos, juose atsiskleidžia kalbos grožis, vaizdingumas, todėl jų žodyne pateikiama nemažai (visi jie turi santrumpą *flk.*), pavyzdžiui:

aukšta□ šoko, žema□ t□pė *flk.* високо літа́в, ні́зько впа́в

obuolỹs nuo obe□s tol□ nes□rita *flk.* я́блуко від я́блуні недале́ко па́дає

bóba □š rātų – rātams lengviau *flk.* ба́ба з во́за – кобі́лі легше

nekàsk kitám duob□s – pàts įkr□si *flk.* не копа́й іншому́ я́му, сам у не́ї впаде́ш

Kaip ieškoti žodžių žodyne

KALBA

[Apie](#) [Naujienos](#) [Pagalba](#) [Nuorodos](#) [Palemonas](#) [About](#)

Paieška

Rinktis
išteklis

Ieškoti
žemėlapyje

Kviečiame naudotis „Lietuvių–ukrainiečių kalbų žodynu“ ir „Mažuoju ukrainiečių–lietuvių kalbų žodynu“

Žodyne žodžių galima ieškoti keliais būdais.

1) Bendrajame paieškos laukelyje galima įrašyti žodį ar jo fragmentą. Rašant žodį galima naudotis savo kompiuterio arba virtualiąja klaviatūra:

lietuviš   Ieškoti

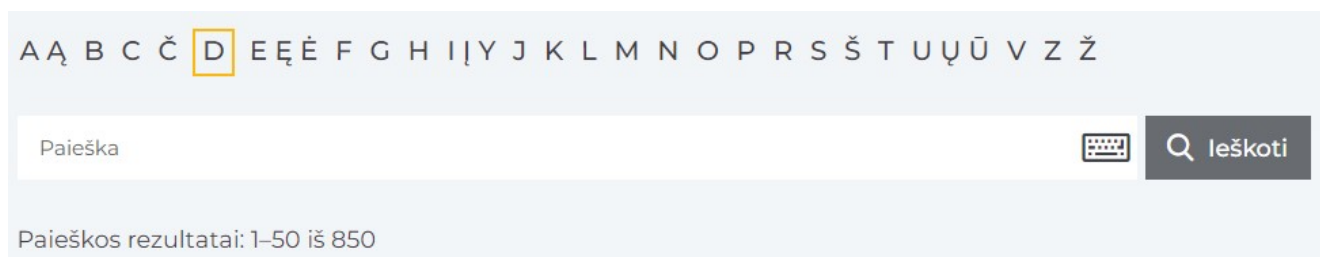
Žodžių paieška su žvaigždute (*) žodžio pradžioje, viduryje ar pabaigoje reiškia, kad žvaigždutės vietoje galima bet kokia raidžių seka.

lietuv*   Ieškoti

Šiuo atveju sistema randa 11 žodžių: *lietuvaitis, lietuvejimas, lietuveti, lietuvybė, lietuvinimas, lietuvininkas, lietuvininti, lietuvis, lietuviškai, lietuviškas,*

lietuviškumas.

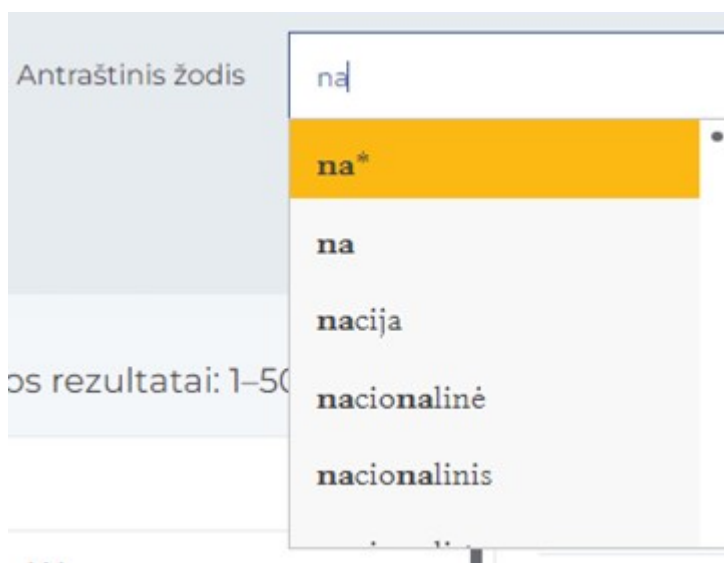
2) Galima ieškoti žodžių pagal atskiras abėcėlės raides.

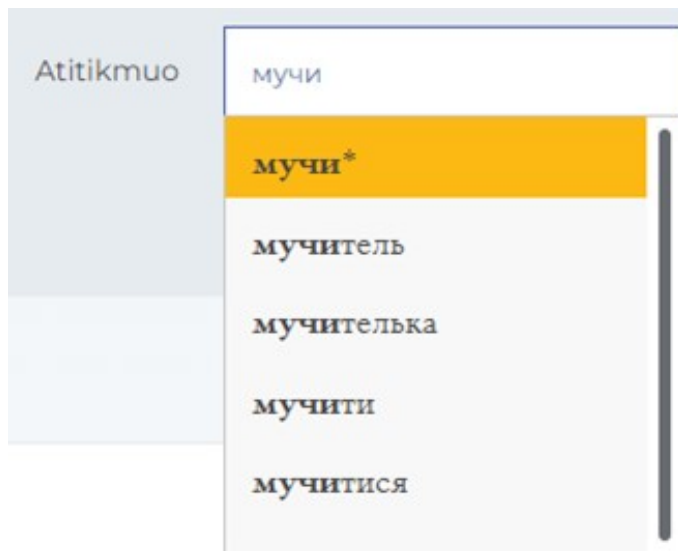
The screenshot shows a search interface with a header row of letters from A to Ž. The letter 'D' is highlighted with a yellow box. Below the header is a search bar labeled 'Paieška' with a keyboard icon and a search button labeled 'Ieškoti'. Below the search bar, it says 'Paieškos rezultatai: 1–50 iš 850'.

Šiuo konkrečiu atveju matome, kad žodyne yra 850 D raidės antraštinių žodžių. Galima slankijuoste keliauti per atsivėrusį šių žodžių sąrašą ir rinktis, kurį žodį norime atsiversti.

3) Detaliosios paieškos lauke galima ieškoti ne tik antraštinių žodžių, bet ir atitikmenų. Jeigu skaitytojas tiksliai nežino, kaip rašyti lietuvišką ar ukrainietišką žodį, sistema atsidariusiame langelyje pateikia žodžių pasiūlymus.

The screenshot shows a search interface with a header row of letters from A to Ž. The letter 'D' is highlighted with a yellow box. Below the header is a search bar labeled 'Paieška' with a keyboard icon and a search button labeled 'Ieškoti'. Below the search bar, it says 'Paieškos rezultatai: 1–50 iš 850'. A dropdown menu is open, showing suggestions for the word 'na'. The suggestions are: 'na*', 'na', 'nacija', 'nacionalinė', and 'nacionalinis'.

Taigi akivaizdu, kad skaitmeninės leksikografijos atsiradimas ir jos sparti raida „radikaliai pakeitė leksikografijos galimybes“ (Poliakovas 2003: 101): žodynininkai gali daug lengviau ir greičiau pataisyti pastebėtas klaidas, papildyti žodyną naujais antraštiniais žodžiais, skaitytojai turi įvairesnes paieškos galimybes, gali greičiau ir patogiau susirasti žodyne reikiamą informaciją.

Šių metų gruodžio mėnesį E. KALBOS sistemoje bus paskelbta ir antroji šio žodyno dalis (R–Ž raidžių tekstai). Neabejojama, kad žodynas taps svarbia mokymo(si) priemone, pravers verčiant įvairiausius tekstus ir leis toliau plėtotis ir stiprėti lietuvių ir ukrainiečių ryšiams.

Žodyno autoriai dėkoja Valstybinei lietuvių kalbos komisijai už žodyno rengimui skirtą paramą. Nuoširdi padėka ir Lietuvių kalbos instituto administracijai, ypač direktorei dr. Albinai Auksoriūtei, už pagalbą ir palaikymą, tikėjimą, kad kartu mes galime tiek daug. Ačiū žodyno recenzentėms doc. dr. Vilmai Zubaitienei ir hum. m. dr. Tetjanai Koc už pastabas ir patarimus. Šilčiausi padėkos žodžiai skiriami ir Bendrinės kalbos tyrimų centro vadovei dr. Anželikai Gaidienei ir šio centro kolegoms: ačiū, kad skaitėte žodyno rankraštį, dalijotės savo išvalgomis ir leidote pajauti šio sunkaus darbo prasmę.

Literatūra

Gaižauskaitė Lina 2012: Dvikalbių žodynų leidyba Lietuvoje (1990–2010). – *Knygotyra* 59, 140–160. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/knygotyra/article/view/1112/580>

Jakaitienė Evalda 2005: *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos

institutas.

Melnikienė Danguolė 2008: Dvikalbių žodynų tipologija: skirstymo pagal apimtį kriterijai ir jų pagrįstumas. – *Kalbotyra*, 58(3), 88–96. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/kalbotyra/article/view/7585/5461>

Poliakovas Olegas 2003: Lietuviškas žodis tradicinės ir elektroninės leksikografijos epochų sandūroje. – *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: LKI leidykla, 89–105.

Straipsnių ciklas „Lietuvių kalbos naujovės ir įdomybės“. Straipsnį rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

Jei norėtumėte publikuoti visą straipsnį ar jo dalį, prašom nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.